

Тема 2. Світовий освітній та науковий простір та місце України в ньому.

1. Тенденції розвитку світового освітнього простору.
2. Болонський процес та Україна.
3. Україна в світовому науковому просторі.
4. Академічна мобільність та її стан в Україні.

Глобальні інтеграційні процеси сучасного світу – об'єктивна тенденція розвитку всіх сфер суспільного життя. Вони охопили суспільне виробництво, культуру, духовне життя, освітню та наукову сферу, ставши визначальними факторами формування способу та якості життя усього світу та окремих державно-організованих суспільств.

Сучасний етап розвитку людської цивілізації, що визначається як перехід до суспільства знань, характеризується якісно новими вимогами до розвитку освіти. Перетворившись на продуктивну силу, вона дедалі більшою мірою визначає успішність націй та цілих регіонів у конкурентній боротьбі за виживання. Тож не дивно, що на початку ХХІ ст. освіта стала предметом пріоритетної уваги національної та міжнародної політики.

Світовий освітній простір об'єднує національні освітні системи різного типу і рівня, що значно різняться по філософських і культурних традиціях, рівнях цілей і завдань, своєму якісному стану. Тому слід говорити про сучасний світовий освітній простір як про єдиний організм, що формується, за наявності в кожній освітній системі глобальних тенденцій і збереженні різноманітності. Сучасні тенденції розвитку освіти визначені процесами зміни основних парадигм сприйняття світу: замість відносної стабільності – перманентні зміни; географічна віддаленість не є більш перешкодою для спілкування; локальні практики вбирають глобальні і, втрачаючи свою самобутність, народжують нові полікультурні традиції; відбувається віртуалізація більшості сфер життя і інтеграція інформаційних просторів; економіка орієнтується на знання і інформаційні технології.

Сфера освіти є найважливішим компонентом нової економіки, будучи, з одного боку, джерелом, що забезпечує кадровий потенціал інфраструктури економіки, з іншого боку, освіта стає постійно наростаючим по масштабах самостійним ринком послуг.

Для світового освітнього простору характерні вельми важливі тенденції, що особливо яскраво виявилися в кінці ХХ ст.

Перша тенденція – це повсюдне орієнтування більшості країн на перехід від елітної освіти до високоякісної освіти для всіх.

Друга тенденція полягає в поглибленні міждержавної співпраці в області освіти. Активність розвитку даного процесу залежить від потенціалу національної системи освіти і від ступеня рівності умов партнерства держав і окремих учасників.

Третя тенденція припускає істотне збільшення в світовій освіті гуманітарної складової за рахунок введення наукових і учбових дисциплін, орієнтованих на людину: політології, психології, соціології, культурології, екології, ергономіки, економіки.

Четвертою тенденцією в розвитку світової освіти є значне розповсюдження нововведень при збереженні національних традицій, що склалися, і національної ідентичності країн і регіонів.

Тому простір стає поликультурним і орієнтованим на розвиток людини і цивілізації в цілому, відкритішим для формування міжнародної освітньої середина, наднаціональним по характеру знань і залученню людини до світових цінностей.

Головні аспекти цього руху, що формувалися на європейському континенті протягом останніх десятиліть, закріплені в Лісабонській стратегії 2000 року, що знайшла свою конкретизацію у процесі формування єдиного європейського простору освіти і науки в рамках реалізації організаційно-правових та методичних заходів Болонського процесу.

Болонський процес

Україна 2005 року приєдналася до Болонського процесу, мета якого – зблизити й гармонізувати освітні системи країн Європи, створити єдиний європейський простір вищої освіти. Започаткування його можна віднести ще до середини 1970-х років, коли Радою Міністрів Європейського Союзу було прийнято Резолюцію про першу програму співробітництва у сфері освіти. Одночасно з політичним об'єднанням країн Європи в ЄС було розроблено концепцію створення єдиного європейського освітнього і наукового простору.

Основу цього інтеграційного процесу, який став передісторією Болонського, становлять три важливих документи: Велика хартія університетів (Болонья, 1988), Лісабонська конвенція (Лісабон, 1997), Сорбоннська декларація (Париж, Сорбонна, 1998).

Офіційною датою початку Болонського процесу прийнято вважати 9 червня 1999 року, коли в м. Болонья на спеціальній конференції міністрів освіти 29 європейських держав прийняли декларацію «Зона європейської вищої освіти», або Болонську декларацію.

Формування європейського простору вищої освіти, зближення його мети, стандартів, моделей стали адекватною відповіддю вищої школи на зростаючу конкуренцію у світі, особливо з північноамериканським регіоном (США, Канадою).

Освіта в умовах трансформації економіки і зростання ролі інноваційних технологій у виробництві стали визначальним фактором і основним засобом перетворення людського потенціалу на якісний людський капітал. Ефективний освітній сектор, включаючи вищу освіту, який відповідає потребам суспільства та ринку праці, дає змогу сформувати у кожної людини здатність швидко адаптуватись до сучасних соціально-економічних реалій, забезпечуючи їй належний життєвий рівень.

При цьому слід зауважити: якщо на установчій конференції в Болоньї (1999) до перших 29 країн майже не висували якихось суттєвих вимог, то вже на Празькому саміті (2001) до чотирьох нових кандидатів вони були досить

серйозними, а сім країн, які вступали до Болонської співдружності на Берлінському саміті (2003), змушені були витримати справжній екзамен.

Безперечно, вступ до цієї співдружності буде складним і для України: їй потрібно здійснити ґрунтовний порівняльний аналіз вітчизняної системи науки й освіти з європейською (за болонською моделлю); за результатами цього аналізу визначити необхідні зміни і розпочати відповідні реформи національної науки й освіти. Зокрема, Україна має дотримуватися шести ключових позицій.

1. *Упровадження двоциклового навчання: перший – до здобуття першого академічного ступеня бакалавра і другий – до здобуття ступеня магістра. Тривалість першого циклу – не менше трьох і не більше чотирьох років, тривалість другого – один-два роки після завершення першого ступеня і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання сім-вісім років).*

2. *Запровадження кредитно-модульної системи обліку трудомісткості навчальної роботи. За основу пропонується взяти ECTS як нагромаджувальну систему, здатну працювати в межах концепції «Навчання протягом усього життя».*

3. *Контроль якості освіти, яким передбачено організацію акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка враховуватиме не тривалість чи зміст навчання, а ті знання, уміння і навички, яких набули випускники. Одночасно будуть визначені стандарти транснаціональної освіти.*

4. *Мобільність студентів, яка зросте в результаті виконання попередніх умов, крім того, – мобільність викладацького й іншого персоналу для взаємозбагачення європейським досвідом.*

5. *Забезпечення працевлаштування випускників: одним із важливих положень Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат – можливість застосування знань і вмінь випускників на користь усієї Європи.*

Передбачається, що всі академічні ступені й інші кваліфікації матимуть попит на європейському ринку праці, а професійне визнання кваліфікацій стане спрощеним.

Для такого визнання кваліфікацій передбачається повсюдно використовувати Додаток до диплома, рекомендований ЮНЕСКО.

6. *Забезпечення привабливості європейської системи освіти: одним із головних завдань у межах Болонського процесу є залучення до Європи студентів з інших регіонів світу шляхом упровадження загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної нагромаджувальної системи, легко доступних кваліфікацій тощо, які сприятимуть зростанню зацікавленості європейських та інших громадян вищою освітою.*

Регіон Європи, межі якого визначенні ЮНЕСКО, охоплює 49 країн, включаючи США, Канаду та Ізраїль.

Проте європейські конвенції ще не вирішили усіх проблем, пов'язаних із взаємним визнанням дипломів та освітніх програм.

Відповідальне завдання України – прискорити впровадження європейських стандартів у вищій школі, не втрачаючи при цьому своїх найкращих традицій.

Однак не варто й ідеалізувати *Болонський процес* – він характеризується суперечливістю і складністю, хоча для країн, які прагнуть інтегруватися в Європейський гуманітарний простір і, зрештою, вступити до Європейського Союзу (ЄС), альтернативи йому немає.

Негативні аспекти впливу процесів глобалізації на національну систему освіти. Серед них:

- певна модифікація в розумінні вищої освіти і науки та формування нової концепції з елементів «індустрії знань» і використання їх як одного з ключових економічних ресурсів;

- поглиблення професіоналізації освіти, за якої темпи індивідуального повернення вкладень вважаються важливішими за суспільну користь. Унаслідок зміщення в бік професіоналізації традиційні академічні цінності опиняються під загрозою ігнорування, адже цінність університетської освіти оцінюється тепер за її зовнішніми якостями – зокрема, за отримуваними можливостями працевлаштування випускників або за розміром їх заробітку;

- розвиток нових дослідницьких парадигм, що передбачають комерціалізацію продукції досліджень і відхід від теоретичних і безкорисливих неприкладних досліджень. Унаслідок цього виникає низка складних проблем, пов'язаних із правами на інтелектуальну власність. Ця тенденція супроводжується і виникненням нових форм викладання, які теж несуть певну загрозу традиційним цінностям. Нові форми викладання включають такі три елементи:

- * перехід від викладання до навчання, внаслідок чого викладачі стають не більше ніж засобами підтримки студентів;

- * студенти дедалі більше виступають у ролі «споживачів»;

- * використання інформаційних технологій і систем у викладанні збільшує можливість дистанційної освіти, внаслідок чого змінюється природа викладання з втратою особистісної ініціації спеціаліста і його залучення до дисциплінарної культури. Унаслідок цього університетська освіта значною мірою втрачає інтелектуальний характер.

Науковий простір

Концепція єдиного наукового простору має на меті його створення без національних кордонів, для вирівнювання наукового та інноваційного розвитку країн, а також підвищення мобільності наукових кадрів.

В умовах глобалізації і формування єдиного наукового простору однією з актуальних проблем вітчизняної системи освіти стала проблема валідації західних учених ступенів та звань.

Сьогодні в Україні не вироблено механізму визначення співвідношення між західними й українськими науковими ступенями. Як український ступінь кандидата наук офіційно не прирівнюється до PhD на Заході, так і західний MA, MPhil і PhD не прирівнюється до вчених ступенів кандидата і доктора

наук в Україні. Приведення їх у відповідність до європейських зразків ускладнюється відсутністю єдиного докторського стандарту для країн-учасниць Болонського процесу.

В Україні визнання ступенів і тривалості навчання у європейському просторі вищої освіти започатковане Лісабонською конвенцією 1977 року. Визнання кваліфікації вищої освіти належить до компетенції Управління ліцензування, акредитації та нострифікації МОН. Чинне законодавство з визнання іноземних кваліфікацій приведенне у відповідність до положень і принципів Лісабонської конвенції, яку Україна ратифікувала 1999 року.

Доступ до світових знань є особливо актуальними для України, яка потребує інтелектуального забезпечення у всіх сферах життя людини, суспільства, економіки, держави з огляду на світові тенденції. Є певне співвідношення - чим кращий доступ до інформації, тим вищий рівень розвитку науки.

Сучасне суспільство важко уявити без усіх переваг цивілізації, створення яких засновано на високих технологіях. Тільки нові високі технології в змозі запропонувати такий рівень функціональних, техніко-економічних, естетичних та інших якостей виробів, який традиційними технологіями забезпечити неможливо. Наприклад, 1 кг виробів мікроелектроніки за своєю вартістю еквівалентний 100 – 130 тонам металу.

Велика наукоємкість та складність високих технологій, постійне їх удосконалення, потребують високої кваліфікації виконавців, постійного навчання і перепідготовки, що переводить в практичну площину реалізацію концепції, головне гасло якої - навчання протягом всього життя. Сьогодні, здається, це найсуттєвіший аргумент на користь інтеграції освіти, науки і виробництва. Неможливо уявити нові високі технології без інтеграції до світового освітянського та наукового простору, виробничої кооперації.

Разом з тим, сьогодні, коли світ розвивається так динамічно, ця проблема повинна набути особливої актуальності, від якості і строків розв'язання якої залежить головне - чи буде вітчизняна система освіти і далі займати передові позиції у світовій педагогічній науці і освітній практиці, або ж втратить досягнуте і все більше і більше громадян України будуть намагатися отримати освіту за кордоном, а про сучасний розвиток особистості годі буде і думати. Україна стає інтелектуальним донором для розвинених країн і від цього зазнає щорічних збитків у кілька мільярдів доларів.

Українська наука, попри всі втрати, зберегла здатність виконувати дослідження світового рівня з цілої низки актуальних напрямів. Ми маємо з чим іти в спільний науковий простір, слід тільки навчитися цінувати і розумно використовувати ці можливості. В сучасному світі, українські науковці зобов'язані бути інтегрованими в єдиний інформаційний науковий простір.

Академічна мобільність та її стан в Україні

У сучасному суспільстві освіта і знання стають транскордонним та транснаціональним явищем. Формування єдиного світового освітнього

простору відбувається через зближення підходів різних країн до освіти, а також через визнання документів про освіту інших країн. Загальноєвропейський простір вищої освіти (ЕНЕА) й загальноєвропейський дослідницький простір (ERA) утворюють сучасне європейське суспільство знань. *Спільний європейський освітній простір, з одного боку, сприяє зростанню мобільності студентів та професорсько-викладацького складу, а з іншого – академічна мобільність є необхідною умовою формування самого спільного освітнього простору.*

Стосовно країни розрізняють зовнішню академічну мобільність і внутрішню. За способом організації розрізняють організовану (здійснюється в рамках економічного, політичного або міжуніверситетського академічного партнерства) та індивідуальну (з власної ініціативи студента). В залежності від мети розрізняють горизонтальну (на певний строк під час навчання) та вертикальну мобільність (з метою отримання наступного академічного чи наукового ступеня).

Академічна мобільність збільшує шанси людини на професійну самореалізацію, а також підвищує якість трудових ресурсів національної економіки. Вона стає відповіддю національних систем освіти на виклики глобального освітнього простору, жорстку конкуренцію на ринку освітніх послуг. Європейська Комісія зазначає, що навчання за кордоном повинне стати стандартним елементом університетської освіти.

За даними ЮНЕСКО, всього у 2010 році 3,6 млн студентів здобували вищу освіту за межами своєї держави. Для порівняння, у 2000 р. в світі налічувалося близько 2 млн студентів, що навчаються за кордоном, а їхня прогнозована кількість у 2020 році сягне 5,8 млн. В абсолютних цифрах за кількістю студентів, які навчаються за кордоном, попереду азіатські країни – Китай, Індія та Південна Корея.

Адаптація національної системи освіти до загальноєвропейських критеріїв дозволить державі забезпечити принципову можливість розвитку академічної мобільності української вищої освіти. Інструменти й способи забезпечення сумісності та порівнюваності національних складових в рамках європейської системи вищої освіти розроблено в базових документах Болонського процесу.

Наріжною проблемою Європейського простору вищої освіти експерти Болонського процесу називають розробку і впровадження національних рамок кваліфікації на основі результатів навчання. «Рамка кваліфікації є важливим інструментом, який забезпечує порівнюваність і прозорість в ЄПВО і полегшує рух студентів всередині систем вищої освіти й між ними».

Міжнародним освітнім співтовариством визначені й зафіксовані численні аспекти, що впливають на зростання міжнародної студентської мобільності, при цьому розвиток механізмів гарантування якості освіти та захисту іноземних студентів знаходиться в компетенції приймаючих країн.

У той час, як у світі академічна мобільність має системний, організований на рівні державної політики характер, в Україні вона

залишається спонтанним та індивідуальним явищем. В Україні у 2012/2013 навчальному році контингент студентів ВНЗ усіх рівнів акредитації та форм власності становить 2 млн 170 тис. осіб, у тому числі понад 60,1 тис. іноземців із 146 країн світу, біля 4 тис. з яких – студенти з країн ЄС. Серед країн-імпортерів українських освітніх послуг на першому місці Китай – більш як 9 тис. студентів, на другому місці РФ – понад 6 тис., на третьому Туркменістан – понад 5 тис. студентів. За останні три роки кількість іноземних студентів зростає на 7-8 тисяч щорічно, чому сприяє дозвіл іноземним студентам з квітня 2010 року обирати мову навчання – англійську, українську або російську (хоча в більшості ВНЗ викладання здійснюється лише державною мовою).

Не існує офіційної статистики щодо чисельності українців, які здобувають освіту за кордоном та інформації, скільки з них повертається в Україну і скільки залишається за кордоном. За даними Голови комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти Л. Гриневич, за міждержавними та міжвідомчими угодами, щорічно їде вчитися за кордон близько 200 осіб. В рамках прямих угод між українськими та закордонними ВНЗ, щорічно близько 4 тис. осіб відряджається за кордон. За бюджетною програмою навчання і стажування у закордонних ВНЗ минулого року рекомендовано на навчання або стажування за кордоном 353 особи. Фактично лише тисячні частки одного відсотка від загальної кількості українських студентів користуються цим шляхом академічної мобільності. Проте ця статистика не відображає реального стану зовнішньої мобільності студентів. За словами заступника директора Департаменту вищої освіти, начальника відділу інформаційно-аналітичної роботи МОН України М. Фоменко понад 65 тис. українців здобувають освіту за кордоном. За даними Інституту Статистики ЮНЕСКО, у 2010 році за кордоном навчалася близько 35 тис. українських студентів. *Близько 12,8 тис. українських студентів отримують вищу освіту в Росії, 6,4 тис. студентів в Німеччині, 3,2 тис. у Польщі.* За офіційною статистикою кількість українських студентів у Польщі минулого навчального року зросла до 6,3 тис., що вдвічі більше, ніж у 2009-2010 роках. *В десятку країн, де найчастіше навчаються українці, також входять США, Франція, Чехія, Італія, Угорщина, Австрія, Великобританія.*

В останні 3 роки спостерігається тенденція до підвищення рівня внутрішньої мобільності студентів за рахунок спрощення механізму переведення студентів з одного ВНЗ до іншого за рахунок трансферу та накопичення кредитів ECTS. Бакалавр будь-якого університету може продовжувати навчання на другому циклі іншого університету. Переважна більшість успішних бакалаврів, які навчалися в приватному ВНЗ, намагається вступити до магістратури більш престижного державного вузу. Проте поки не запрацювала Національна рамка та дескриптори кваліфікацій, під час переведення студентів виникають значні академічні заборгованості. На часі налагодження системного партнерства національних ВНЗ, де мобільність стане частиною відносин, з урахуванням таких факторів, як місце розташування ВНЗ (у різних конкурентних середовищах чи в одному);

фінансова скоординованість навчання в різних навчальних закладах; паритетність, особливо в обміні студентів, які навчаються на умовах державного замовлення.

Підвищенню внутрішньої мобільності кадрів сприяє обмін викладачами між різними вищими навчальними закладами, який відбувається переважно за рахунок суміщення посад викладачами різних ВНЗ. Відміна права ректорів на заборону суміщення посад сприяє цьому процесу. Проте цей процес має спонтанний, некерований характер й зумовлюється пошпереважно мізерними окладами українських викладачів.

Міжнародна академічна мобільність розвивається в Україні дуже повільно. Поїздки за кордон українське студентство здійснює коштом батьків, спонсорів, закордонних благодійних фондів тощо. Закордонне навчання й стажування за рахунок ВНЗ або держави становить менше 10 % від офіційно оголошеної кількості «мобільних українських студентів». *Більшість академічних обмінів студентів відбувається шляхом укладення двосторонніх договорів між університетами України та Європи.* Міносвіти зафіксувало цей стан речей в «Примірному положенні про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України», затвердження якого стало бюрократичною формальністю, що ніяк не сприяє академічній мобільності.

Ситуація з міжнародною академічною мобільністю кадрів іще гірша: стажування викладачів українських вищих навчальних закладів у провідних європейських університетах ніяк не координується й не фінансується українськими ВНЗ або державою. Не розробляються спільні із провідними європейськими університетами програми підготовки фахівців, спільні наукові програми мають поодинокий характер. Укладання міжуніверситетських двосторонніх договорів про обмін кадрами відбувається епізодично й часто має односторонній характер, оскільки іноземні університети можуть профінансувати перебування своїх фахівців за кордоном, а вітчизняні намагаються здійснювати це «за рахунок приймаючої сторони».

Фінансування академічної мобільності МОН України пропонує здійснювати за рахунок коштів вищих навчальних закладів, фондів підтримки й розвитку вищої освіти, грантів, коштів приймаючої сторони або особистих коштів учасників академічної мобільності. В умовах, коли держава фінансує лише зарплату викладачам, стипендію студентам і частину коштів на комунальні витрати, українські ВНЗ не в змозі організувати академічну мобільність на належному рівні.

Розвиток академічної мобільності уможливить прискорення інтеграції країни до Європейського освітнього простору, вдосконалення освітніх технологій, вихід якості української освіти на світовий рівень, інноваційний розвиток університетської науки та інтеграцію її з виробництвом, надходження значних коштів до державного бюджету, які можна інвестувати в розвиток вітчизняної системи освіти, покращить якість трудових ресурсів країни та можливості працевлаштування українців тощо.

Україна як важливе геополітичне утворення на європейському континенті є невід'ємною складовою нової системи європейських і глобальних зв'язків та відносин, що сформувалася на зламі тисячоліть. Істотними чинниками зростання міжнародного значення України є її надзвичайно сприятливе положення – у самому центрі Європи, на стику православної, західної та ісламської цивілізацій. Завдяки цьому наша держава є повноправним учасником широкої взаємодії культур і цивілізацій у сучасному світі. Україна намагається сприяти подоланню геополітичних і культурних бар'єрів, створенню умов для глобальної взаємодії культур і цивілізацій, формуванню демократичного світового устрою. Наша держава зробила свідомий вибір на користь загальноєвропейської інтеграції.

Входження України в цивілізоване світове співтовариство неможливе без структурної реформи національної системи вищої освіти, спрямованої на збереження мобільності, сприяння працевлаштуванню випускників на внутрішньому та зовнішньому ринках праці в умовах високої конкурентності.

Метою модернізації вищої освіти в Україні є створення такої моделі освітнього процесу, в якій би оптимально поєдналися кращі вітчизняні й зарубіжні традиції. Поєднання гуманістичних традицій української педагогіки та зарубіжного досвіду виховання особистості, здатної до активних самостійних дій, дозволить створити динамічну, мобільну, конкурентоспроможну модель освітньої системи.

Ніколи ще проблема якості освіти в Україні не мала такого важливого ідеологічного, соціального, економічного і технічного значення, як у теперішній час.

Зазначене визначає систему пріоритетів, що мають бути реалізовані, а саме:

- можливість здобуття якісної освіти для кожної людини незалежно від її економічного становища, віку, статі та місця проживання;
- відповідність вітчизняної освіти світовим стандартам і вимогам;
- забезпечення підтримки навчання кращої молоді в найбільш авторитетних навчальних закладах не лише України, а й світу для отримання сучасного рівня освіти та використання своїх знань для розвитку держави;
- надання знань, навичок і компетенцій, необхідних для відповідальних громадян, які знають свої права й обов'язки, здатні до успішної економічної діяльності.

Своєрідність поточного моменту в українській освіті полягає в особливо гострій необхідності її подальшого розвитку за умови складної ситуації в економічній та духовній сферах. Виникає низка внутрішніх проблем освіти, найважливішими з яких є: невідповідність структури освіти та її змісту потребам ринкової економіки; недостатність та нестабільність фінансування; низький рівень комп'ютеризації та використання сучасних інформаційних та мережевих технологій у навчанні; недостатність гарантій якості освіти;

посилення тенденцій нерівноправності в одержанні освіти; необхідність адаптації вітчизняної системи освіти до європейського освітнього простору.

Вимогою часу стає підготовка фахівців нової якості – здатних творчо мислити, швидко орієнтуватися в сучасному насиченому інформаційному просторі, приймати нестандартні рішення, вчитися і розвиватися протягом усього життя, а головне – бути патріотами рідної землі. Реформування вищої освіти України, як відомо, ґрунтується на таких засадах:

- по-перше, це національна ідея вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні і примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати громадянина держави Україна, гармонійно розвинену особистість, для якої потреба у фундаментальних знаннях та підвищенні загальноосвітнього і професійного рівня асоціюється зі зміцненням своєї держави;

- по-друге, розвиток вищої освіти повинен підпорядковуватись законам ринкової економіки. Водночас необхідно враховувати при цьому не менш важливі чинники – соціальні, політичні, духовного життя, суспільної свідомості, культури та морально-психологічних цінностей. Значна частина проблем, що накопичилася у системі вищої та середньої освіти, пов'язані насамперед з розбалансованістю комплексу зазначених чинників суспільних перетворень;

- по-третє, розвиток вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у т.ч. європейських. Зокрема, привести законодавчу і нормативно-правову базу вищої освіти України до світових вимог, відповідно структурувати систему вищої освіти та її складові, упорядкувати перелік спеціальностей, переглянути зміст вищої освіти; забезпечити інформатизацію навчального процесу та доступ до міжнародних інформаційних систем у вищій школі. Необхідно не лише орієнтуватись на ринкові спеціальності, але й наповнити зміст освіти новітніми матеріалами, запровадити сучасні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу.